

टाउका जोडूदैमा तेस्रो

ने

पालमा चीन र भारतलाई एकअर्कासँग बम्भाएर होर्ने दृष्टिकोणले घर बनाएको छ । यो शीतयुद्धकालीन दृष्टिकोणले नेपाललाई कहीं पुऱ्याउदैन । एकै प्रकारको भूमरीमा मात्र घुमाइराख्छ । हिजो पनि कतै पुऱ्याएको थिएन, अलमल्याएको मात्र थियो । तथापि नेपालको कूटनीतिवृत्त त्यसैमा रुमलिन तयार मात्र होइन, आतुर छ ।

पछिल्लो समय नेपालको विदेश सम्बन्धलाई लिएर धेरै टिप्पणी सार्वजनिक भएका छन् । ती टिप्पणी मूलतः दुइटा दृष्टिकोणबाट निर्देशित छन् । एक- ठूलो तप्का चीन, अमेरिका, पछिल्लो समय भारत, र अन्य मुलुकहरू नेपालमा के-कसरी सलबलाइरहेका छन् भनेर जान्न चाहन्छ । दोस्रो-सानो तप्का भन्दै छ, यो सबै त ठीकै छ, तर सबैभन्दा पहिले हामीले चीनको 'साम्राज्यिक चरित्र', भारतको 'औपनिवेशिक मनोवृत्ति' र अमेरिकाको 'नव औपनिवेशिक चरित्र' बुझनुपर्छ । यो सबै त ठीकै हो । नेपालमा प्रभाव जमाएका र त्यसलाई विस्तार गर्न थप सक्रिय बनेका देशहरूको स्वार्थलाई चिन्न ती राष्ट्रको आधारभूत चरित्र थाहा पाउनेप्यो । तिनले के गरिरहेका छन्, त्यसको भेतउसमेत पाउनुप्यो ।

तर यहाँ एउटा महत्वपूर्ण दृष्टिकोण अपुग छ । अन्य देशको चरित्र र चलखेल थाहा पाउनुपूर्व आफ्नो देशको चरित्र, प्राथमिकता र सामूहिक क्षमताबारे राम्रो हक्का हुनुप्यो । नेपालको साभा भविष्यबारे निर्देशित गरिएको लक्ष्य र कार्य प्राथमिकता सही छ, भन्ने विश्वास हुनुप्यो । अन्यथा, अरू राष्ट्रले जे गरे पनि नेपालीको ध्येय तिनले यसो गरे, उसो गरे भन्दै सके रिभाउने, नसके फलाक्नै कार्यमा सीमित हुने भयो । यस्तै अवस्थालाई मुलुकको नियति मान्ने कार्यमा सबै अभिशप्त हुने सम्भावना बढ्यो । यस्तो मनोदशाबाट निस्कन जरुरी छ ।

वरीयता दिन खोजिएको भन्दै राजपा पक्ष रुप्ट भएको छ । राजपाले महतोलाई चौथो वरीयतासहित केन्द्रीय सचिवालय संयोजक बनाउनुपर्ने सर्त तेस्याएको छ ।

महतोले बाबुरामलाई मधेसी, जनजाति र आर्यखस क्लस्टर मिलाउने नारा सम्झाउदै तेस्रो वरीयतामा आफै वसरे देखाउन व्यर्य गरेका छन् । यसमा समाजवादी पक्ष सहमत नभए अन्तरिम कालका तागि दुवैतिरबाट

भास्कर गौतम

सुनिन्छ, हिजो नेकपालाई एक ठाउँमा त्याउन चीनले भूमिका खेलेको थियो, मूलतः लगानीमैत्री बातावरणका लागि राजनीतिक स्थायित्वको माग गर्दै । पूर्वेमाले र पूर्वमाओवादीलाई तताए पनि एकीकृत कम्युनिस्ट पार्टीको कल्पना चीनको एजेन्डा थिएन । त्यो यदाकदा वामवृत्तमा हावी हुने, शुपुष्ट रहे पनि बलशाली विचार थियो । चुनावपूर्वको ऐनमौकामा यी दुई दलबीच सहकार्य भयो । धेरै कुरा निमिल्दानमिल्दै पनि सत्तासीन हुने लालसा, द्रव्य बटुल्ले आकांक्षा र माओवादीको हक्कमा चर्मरक्षाको लाभमा दुई दल एक भए । तत्कालीन स्वार्थले दुवै दललाई एक ठाउँ त्याए पनि तिनको पृष्ठभूमि र आधारभूत चरित्र फरक थियो । त्यसैले यत्तिका समयपछि समेत एकै दलमा रूपान्तरित हुने कार्य कतै पुगेको छैन । तथापि नेकपा सत्तासीन भएकाले फुटिहालेको छैन ।

यहाँबीच बाबुराम भट्टराई नेतृत्वको नयाँ शक्ति र उपेन्द्र यादव नेतृत्वको संघीय समाजवादी फोरमबीच एकता भएर समाजवादी पार्टी बनेको छ । उनीहरूसँग त्यही बेला राष्ट्रिय जनता पार्टी (राजपा) समेत मिल्ने तरखरमा थियो । तर उपेन्द्रले तत्कालै सरकारबाट राजीनामा नदिएकाले राजपाका नेताहरू टाढिए । फेरि राजपा छिडै सामेल भएर तेस्रो शक्तिको रूपमा उदाउने चर्चा चुलिएको छ । यी दललाई एकै ठाउँ त्याउन भारतले समेत सधाएको सुन्न पाइन्छ ।

जसरी कम्युनिस्ट घटक फॉटिरहनुभन्दा एकै ठाउँमा आउनु सकारात्मक कदम थियो, त्यसरी नै पुराना कम्युनिस्ट र कांगेसभन्दा फरक किसिमले राजनीति गर्ने दल उदाउनु आवश्यक छ । हिजो साभा र विवेकशील एकआपसमा मिल्दा त्यो सम्भावना देखिएन । आज संघीय पार्टीमा महन्य ठाकुर, राजेन्द्र महतो र अन्य नेताहरू होमिँदा त्यस्तो सम्भावना बनिहाल्ने देखिएन ।

दुई-दुई अध्यक्ष राखेर भए पनि अघि बढ्न सकिने विकल्प राजपाले सुझाएको छ । त्यसमा समाजवादीको प्रतिक्रिया आउन बाँकी छ ।

राजपा महासचिव केशव भाले वरीयताका कारण एकता नअडिक्ने भन्दै 'समानताका साभा आधार' खोजी भझरहेको बताए । "केही मतभेद बाँकी छन् तर दुवै पार्टीको नेतृत्व तहमा एकताको विकल्प छैन भन्ने

शक्ति बनिन्छ र ?

जसरी बाबुराम र महन्थलाई केही नीतिगत रुझानले सँगै ल्याउँछ, त्यसरी नै उपेन्द्र, महन्थ र अन्यलाई सत्तालिप्साले सँगै ल्याउँछ। हिजो महन्थ परिस्थितिजन्य बाध्यताले राजपाका अन्य नेताहरूसँग एकै ठाउँमा पुगे। बाबुरामलाई पनि त्यस्तै परिस्थितिजन्य आवश्यकताले उपेन्द्रसँग पुऱ्याएको छ। अब सबै घटक एकै ठाउँ आउँदा धेरै किसिमले उनीहरूबीच तालमाल नमिल्ने देखिन्छ।

यी नेताहरूमध्ये एक थरी कम्युनिस्ट पाठशाला र अर्का थरी कांग्रेसी स्कुलिङ्डबाट आएका छन्। त्यसैले यी नेताहरूको राजनीतिक जीवनदृष्टि मिल्दैन। नयाँ संगठनभित्र केही समयपछि यो ठूलै चुनौती बन्नेछ। यी नेताका कार्यक्रम भिन्नभिन्न सांगठनिक संस्कारबाट दीक्षित छन्। नयाँ संगठनमा कार्यकर्ताबीचको अभ्यास र कार्यशैली सुलभाउन नसकिने समस्या बन्नेछ। यस्तो समस्या हिजोको नयाँ शक्ति र फोरमले भोगिसकेका छन्। त्यसबाट कसरी निस्कनेबारे भने अनभिज्ञ छन्। राजपा आफै राजनीतिक दलको रूपमा रूपान्तरित नभएको घटक हो। परिस्थितिजन्य बाध्यताले आज राजपाका नेताहरूलाई संघीय पार्टीमा धकेले पनि उनीहरूमा तेस्रो शक्तिको रूपमा रूपान्तरित हुने कुनै दीर्घकालीन प्रतिबद्धता र राजनीतिक दूरदृष्टि छैन।

कुनै पनि दल तेस्रो शक्ति हुन सांगठनिक विकल्पको रूपमा मात्र उदाएर पुऱ्दैन। त्यसमा नौलो राजनीतिक जीवनदृष्टि चाहिन्छ। त्यस्तो जीवनदृष्टि कार्यशैली र उनीहरूले उठाउने राजनीतिक सबालमा झक्किनुपर्दछ। त्यतिले मात्र पुर्दैन। नेपालको परिप्रेक्ष्यमा दलहरूको उदय कि त संघर्ष गरेर कि संघर्षका लागि आधार तयार गरेर मात्र भएको छ। संघर्षका लागि आधार तयार गरिपछि समेत यदि परिवर्तनकारी संघर्षमा सो दलले आधारभूत भूमिका नखेलेको वा संघर्ष वरिपरि आफूनो वैधानिकता स्थापित गर्न नसकेको अवस्थामा दलहरू हराएर गएका छन्। नेपाल प्रजा परिषद, नेपाल तराई कांग्रेस, धेरै कम्युनिस्ट घटक र राप्रपाका विभिन्न भुँडको कथा

समाजवादी र राजपाका नेताहरूको राजनीतिक जीवनदृष्टि र कार्यशैली मिल्दैन। नयाँ संगठनभित्र केही समयपछि यो ठूलै चुनौती बन्नेछ।

यस्तै छ। त्यसैले नयाँ अभियान वा संघर्षको नेतृत्व नगरी र पुराना संघर्षको विरासतमाथि आधिकारिकता स्थापित नगरी टाउका मात्र मिल्ने र बिछोडिने कार्यले सक्त तेस्रो शक्तिको उदय हुन सक्दैन।

जहाँसम्म भारतको सबाल छ, अन्य छिमेकी र मित्र राष्ट्रको तुलनामा उसलाई ठूलो फाइदा छ। जनस्तरमा भारतसँगको सम्बन्ध ऐतिहासिक, आर्थिक र सांस्कृतिक रूपमा अन्योन्याश्रित भएकाले नेपाल-भारत सम्बन्ध कदाचित राजनीतिक वृत्तमा मात्र खुम्च्यन सक्दैन। विगतमा भारतले यसलाई राजनीति वृत्तमा खुम्च्याउन खोज्दा ऐतिहासिक वृटि गरिरहयो। तर ऐतिहासिक भूलबाट भारतले तत्त्वज्ञान लिएको देखिँदैन। त्यस्तो ज्ञान लिन सबैभन्दा पहिले 'निर्यन्त्रित अस्थायित्व' को सिद्धान्त र क्षणिक राजनीतिक लाभबाट बाहिर निस्कन सम्भुपर्छ। तर जबसम्म भारतीय विश्वविद्यालयहरूमा नेपाल अध्ययनका विभाग गतिशील रूपमा सक्रिय हुँदैनन् र नेपाल मामला केवल सीमित नेता, कूटनीतिज्ञ र गुप्तचरको भरमा चल्छ, एउटा गल्तीलाई सच्चाउन अर्को मिसन सञ्चालन गर्ने कार्यमा भारत अस्फूरहन्छ। उसको सिकाइ केवल अर्को गल्ती गर्ने कार्यमा सीमित रहन्छ। चीन नेपालमा धैरै सक्रिय भयो भनेर शीतयुद्धकालीन शैलीमा सर्वांगीकृत हुने र प्रतिउत्तरमा केही गरिहाल्ने कार्यको साटो भारतीय नीति निर्माताले नेपाल बुझ्न दीर्घकालीन हिसाबले लगानी गर्न उत्तम हुन्न र? तर 'नेपाल पनि के बुझ्न आवश्यक छ, बुझेकै त हो नि' भन्ने मानसिकताबाट बाहिर ननिस्की यो प्रश्नको उत्तर खोज्न सम्भव छैन। [ने]

बुझाइ निर्माण भइसकेको छ," भाले भने।

रणनीति : गैरमधेसी भोट

सविधान निर्माण र तीन तहको चुनावमार्फत त्यसको कार्यान्वयनसँग क्षेत्रीय राजनीतिको एक दशक लामो अध्यायले एउटा टुङ्गो पाएको बुझाइमा रहेका क्षेत्रीय पार्टीहरू अब मधेसमा मात्रै कोन्द्रित हुन खोज्दा पहिचानको

आन्दोलन अघि बढाउन नसकिने ठहरमा पुगेका छन्। ६ महिना लामो आन्दोलन चलाउँदा जनधनको व्यापक क्षति भए पनि संविधानको एउटा अक्षर बदल नसकेको तिनको निष्कर्ष छ। आफूनो प्रभाव रहेका समस्त भूमानका २० जिल्लामा पहिलेभै केन्द्रित हुने तर तिनमा बस्ने गैरमधेसी भोट आकर्षित गर्न लागिएपर्ने क्षेत्रीय पार्टीको रणनीतिमा बाबुराम भट्टराई, अशोक राई आदिको प्रभाव